

JÓZEF BAKALARZ TChr

KAPITUŁA GENERALNA INSTYTUTÓW ZAKONNYCH PO SOBORZE WATYKAŃSKIM II

W zapoczątkowanej przez ostatni Sobór przystosowanej odnowie instytutów zakonnych główną rolę mają do spełniania same instytuty. Te zaś dokonują tej odnowy przede wszystkim poprzez kapituły generalne, uznane dziś powszechnie za narzędzia odnowy i adaptacji poszczególnych instytutów¹.

Z drugiej jednakże strony kapituły nie mogłyby właściwie spełnić tej funkcji, gdyby same nie zostały zreformowane i wyposażone w środki służące odnowie. W posoborowym prawodawstwie i w praktyce ujawniła się dlatego ścisła współzależność pomiędzy odnową instytutów zakonnych a odnową kapituły. Tę drugą sprawę, czyli odnowę kapituły, uznaje się dziś za warunek oraz istotny element reformy całego instytutu.

Niniejszy artykuł ma za cel ukazać najważniejsze etapy historycznego rozwoju kapituły generalnej oraz główne kierunki posoborowych przemian tej instytucji w instytutach zakonnych zorganizowanych hierarchicznie, z pominięciem licznych odrębności występujących w tej dziedzinie w zakonach mniszych, uznających dużą autonomię poszczególnych klasztorów².

1. HISTORYCZNY ROZWÓJ KAPITUŁ GENERALNYCH

a) Okres do Soboru Watykańskiego II

Kapituła generalna, czyli prawnie ustanowione zebranie zakonników dla załatwienia spraw instytutu lub jego części, jest instytucją, której

¹ Paulus VI. *Motu proprio Ecclesiae Sanctae* z 6 VIII 1966 II nr 1 (=ES), AAS 58: 1966 s. 775.

² Specyfikę kapituł zakonów mniszych omawia G. Van den Broeck (*Le Chapitre general dans les instituts religieux*. „*Apollinaris*” 40: 1967 s. 489-523).

początki sięgają czasów ojca cenobityzmu — św. Pachomiusza (287-346) oraz św. Bazylego (329-379). W regule św. Benedykta (480-548) znalazł się pierwszy przepis o kapitule klasztornej, której pierwotnym celem był wybór opata. Od IX w. u benedyktynów wprowadzono również kapituły regionalne dla załatwienia spraw administracji dóbr materialnych. Praktykę w tej dziedzinie usankcjonowało z czasem rozwijające się prawodawstwo partykularne³.

Nowy etap historii kapituł otworzyły zatwierdzone przez papieża Kaliksta II w 1199 r. konstytucje cystersów, które przewidywały coroczną kapitułę generalną wszystkich opatów zakonu w celu omówienia spraw związanych z dobrem dusz, zachowaniem reguł oraz popieraniem pokoju i miłości⁴. Odtąd ideę i praktykę zwoływania kapituł generalnych przyjmowały inne zakony, a Sobór Laterański IV (1215 r) określił obowiązek z prawa powszechnego zwoływania co 3 lata kapituł w ramach kongregacji monastycznych⁵. Papież Grzegorz IX włączył te postanowienia do swych Dekretów (1234 r.), dołączając do nich dekret Honoriusza III (1216-1227) o kapitułach⁶.

Do pełniejszego rozwoju kapituł przyczyniły się powstałe w XIII w. zakony żebracze, głównie dominikanie i franciszkanie, które dzięki swej hierarchicznej organizacji i centralnej władzy rządu praktykowały znane do dziś rodzaje kapituł: lokalne, prowincjalne i generalne, których zadaniem były wybory przełożonych i załatwianie innych spraw zakonnych⁷.

Sobór Trydencki (1545-1563) uznał instytucję kapituł za główne narzędzie odnowy dyscypliny zakonnej⁸. Szczegółowe jednak postanowienia w tej sprawie zawierało zwykle prawodawstwo partykularne poszczególnych zakonów.

28 czerwca 1901 r. Kongregacja Biskupów i Zakonników wydała normy dotyczące zakładania i aprobaty nowych instytutów zakonnych o ślubach prostych. W dokumencie tym wspomniała również o kapitułach generalnych, które po raz pierwszy wyraźnie podzieliła na kapituły wyborcze (*capitula electionis*) i kapituły spraw (*capitula negotionis*), dopuszczając możliwość ich łączenia⁹.

³ G. Levis. *Chapters in religious institutes. An historical synopsis and commentary*. Washington 1943 s. 10-23.

⁴ Carta caritatis. c. III. P. Migne. *Patrologiae cursus completus*, vol. 166. Parisiis 1844-1855 kol. 1380. Series Latina.

⁵ *Conc. Lateranense IV, c. 12. Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, Ed. 3 Bologna 1972 s. 240-241.

⁶ C. 7-8 X, III 35.

⁷ Levis, jw. s. 31-32; Van den Broeck, jw. s. 493-494.

⁸ Sess. 25 c. 1, 8, 9 de reg.; Levis, jw. s. 38-39.

⁹ Van den Broeck, jw. s. 494.

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r. poświęcił kapitule generalnej niewiele uwagi. Uznał ją za podmiot władzy w instytucie zakonnym (kan. 501 § 1), wymienił przykładowo kilka jej zadań i uprawnień, a głównie określił normy proceduralne przy kapitułach wyborczych¹⁰. Brak w kodeksie przepisów o organizacji i przebiegu kapituł w innych sprawach zakonnych.

Również konstytucje zakonne okresu przedsoborowego nie były w tej dziedzinie oryginalne. Zwykle określały jedynie czas zwoływania kapituły zwyczajnej, dopuszczały możliwość zwołania kapituły nadzwyczajnej, wyliczały ważniejsze sprawy należące do kompetencji tych kapituł oraz powtarzały z reguły ogólne przepisy Kodeksu o procedurze wyborów.

b) Okres po Soborze Watykańskim II

Nowe, teologicznie pogłębione i prawnie poszerzone pojmowanie kapituły generalnej zawdzięczamy Soborowi Watykańskiemu II i prawodawcy posoborowemu. Na tle nauki o życiu i działalności instytutów zakonnych Sobór wskazał na kapitułę jako na zasadnicze narzędzie przystosowanej odnowy instytutów¹¹, a ponadto sam stał się idealnym wzorem organizacji i funkcjonowania każdego ciała kolegialnego w Kościele, w tym również kapituł w zakonie.

Oparte na uchwałach Soboru, a wydane przez papieża Pawła VI przepisy m.p. *Ecclesiae Sanctae* z 6 sierpnia 1966 r. określają podstawowe zasady i normy dotyczące kapituł generalnych, przy czym niektóre z nich odnoszą się do wszystkich kapituł, podczas gdy inne dotyczą wyłącznie kapituł specjalnych, zwanych też kapitułami odnowy¹². Specyfiką kapituł specjalnych były następujące cechy: a) określony przez samego prawodawcę szczególny przedmiot kapituły, którym była przystosowana odnowa we wszystkich dziedzinach życia i działalności instytutów, b) nadzwyczajna władza, delegowana przez prawodawcę powszechnego, wprowadzania na próbę zmian przepisów konstytucji, włącznie z możliwością eksperymentów przeciwnych prawu powszechnemu, c) obowiązek przygotowania kapituły przy udziale wszystkich członków instytutu, d) ustalony przez prawo sposób odbywania kapituły, gdy idzie o czas jej rozpoczęcia (w ciągu 2-3 lat od wydania *Ecclesiae Sanctae*) oraz trwania (możliwe 2 sesje), e) uprawnienie do przedłużania czasu eksperymentowania w dzie-

¹⁰ Zob. kan.: 506-507 łącznie z kan. 160-182; kan. 324; 494 § 2; 543; 587 § 1; 589 § 2; 597 § 3; 646; 1579.

¹¹ Dekret o przystosowanej odnowie życia zakonnego. *Perfectae caritatis* nr 4, 10.

¹² ES II nr 1-7, 18-19.

dzinie odnowy konstytucji zakonnych na okres dwóch następnych kapituł zwyczajnych¹³.

Z chwilą upłynięcia wspomnianego okresu eksperymentowania, zwanym czasem „wielkiej szansy”, przepisy o kapitułach specjalnych dezaktualizują się i przestają obowiązywać. Jednakże ich duch i niektóre zasady, zwłaszcza dotyczące wszystkich kapituł, są powszechnie przyjmowane przez instytuty jako wzorce do wypracowania najbardziej odpowiedniego modelu kapituły generalnej we własnym instytucie zakonnym.

Korzystając ze wspomnianych uprawnień specjalnych instytuty zakonne przejęły po Soborze inicjatywę w odnowie swych kapituł. Większość instytutów zreformowała prawo kapitulne dogłębnie, niektóre zaś tylko powierzchownie, a nie brak i takich, które w dalszym ciągu poszukują odpowiedniego dla siebie modelu kapituły generalnej okresu posoborowego¹⁴.

W poszukiwaniach tych należy się oprzeć na modelu, który można zrekonstruować na podstawie nauczania Soboru, obowiązującego prawodawstwa kościelnego, praktycznych wskazań wydanych w tej sprawie przez kard. E. Pironio — prefekta Kongregacji Zakonów i Instytutów Świeckich¹⁵ oraz przyjętej praktyki. Pewną pomocą w tym względzie jest również projekt nowego kodeksu prawa kanonicznego, który kapitułom generalnym poświęca oddzielny artykuł. Jego treść zawiera syntezę posoborowego prawodawstwa w tej dziedzinie¹⁶.

Zrekonstruowany w ten sposób i przedstawiony poniżej model kapituły generalnej jest bardzo ogólny i elastyczny. Prawodawca powszechny chce bowiem w ten sposób umożliwić instytutom adaptację norm powszechnych do potrzeb poszczególnego instytutu, z uwzględnieniem jego celu, charakteru i tradycji, a także do warunków życia społecznego narodów, gdzie dany instytut spełnia swoje posłannictwo.

¹³ Tamże nr 2-7; L. Gutierrez Martin. *De natura iuridica capituli specialis*. „Commentarium pro Religiosis et Missionariis” 48: 1967 s. 255-258.

¹⁴ J. Beyer. *Premier bilan des chapitres de renouveau*. „Nouvelle Revue Theologique” 105: 1973 s. 60-73.

¹⁵ *Natura i cel kapituł generalnych*. Warszawa 1976 s. 1-12 (mps); tenże. *Uwagi na temat kapituł*. Warszawa 1976 s. 1-9 (mps).

¹⁶ *Schema Codicis Iuris Canonici* (=Schema CIC). Libreria Editrice Vaticana 1980 can. 557-559.

2. NATURA, WŁADZA I KOMPETENCJE KAPITUŁY GENERALNEJ

a) *Natura kapituły*

Do posoborowej przemiany kapituły generalnej przyczyniło się w głównej mierze nowe i pogłębione pojmowanie natury tej instytucji. Obecnie podkreśla się w niej nie tylko rzeczywistość organizacyjno-prawną, lecz także — i to przede wszystkim — rzeczywistość teologiczną.

Z punktu widzenia teologicznego kapituła jest wydarzeniem zbawczym, polegającym na szczególnej obecności Chrystusa i działania łaski Ducha św. w zgromadzeniu kapitulnym. Dokonujące się tam nawrócenie, czyli przemiana mentalności i stylu życia uczestników kapituły, zapoczątkowuje odnowę całego instytutu zakonnego.

Po wtóre kapituła jest wydarzeniem kościelnym, gdyż zapoczątkowana na niej odnowa owocuje w instytucie i w całym Kościele. Eklezjalny charakter kapituły wynika również stąd, że Kościół przemawia do kapituły nauką swych dokumentów, a z drugiej strony kapituła stara się odczytać aktualne oczekiwania Kościoła wobec własnego instytutu.

W sposób szczególny kapituła generalna jest znakiem jedności i miłości rodziny zakonnej, której członkowie spotykają się ze sobą, by wspólnie modlić się, słuchać Słowa Bożego, rozpoznawać znaki czasu oraz odnowić wierność w życiu konsekrowanym.

Tak więc kapituła ma charakter religijny: jest dziełem nie tylko ludzkim, lecz i Bożym. Świadomość tego ma ważne znaczenie dla stworzenia odpowiedniego klimatu dla kapituły, a zwłaszcza dla właściwego jej przeprowadzenia i korzystania z odpowiednich środków służących do osiągnięcia celu kapituły¹⁷.

Z prawnego punktu widzenia kapituła generalna jest najwyższym wewnętrznym organem rządzenia w instytucie zakonnym. Jest kolegialnym podmiotem władzy, gdyż jest złożona z osób fizycznych ustanowionych jako kolegium, działającym zawsze wspólnie. A nadto jest ona organem nadzwyczajnym, ponieważ działa jedynie w ustalonych okresach czasu w celu załatwienia spraw najbardziej doniosłych dla danego instytutu¹⁸.

Jako kolegium kapituła różni się istotnie od rady generalnej i innych zebrań, które z zasady mają charakter roboczy i konsultatywny¹⁹. Czynnikiem wyróżniającym kapitułę jest jej władza, czyli moralny i prawny autorytet występowania w imieniu całego instytutu niezależnie od woli poszczególnych członków. Społeczność zakonna ma dlatego obowiązek

¹⁷ Pironio. *Uwagi na temat kapituł* s. 1-8.

¹⁸ Levis, jw. s. 3-5.

¹⁹ Różnicę tę wyraźnie podkreśla Schema CIC, can. 557 § 2 i 558.

przyjęcia uchwał kapituły, choć z drugiej strony ma też prawo od niej oczekiwać decyzji, które rzeczywiście służą dobru własnego instytutu.

Z mocy samego prawa kapituła generalna jest osobą moralną kolegialną, czyli podmiotem określonych uprawnień i obowiązków w danym instytucie. Zdaniem większości autorów jest to jednak osobowość ta sama, którą posiada cały instytut i dlatego trwa ona pomimo czasowego tylko funkcjonowania poszczególnych kapituł²⁰.

b) Władza kapituły

Na posoborowy model kapituły generalnej wpłynęło również w pewnym stopniu nowe rozumienie pochodzenia władzy zakonnej. Według przedsoborowej kanonistyki utworzenie nowego instytutu oznaczało równocześnie udzielenie mocą prawa kanonicznego władzy jego przełożonym i kapitułom. Źródłem władzy zakonnej była więc, według dawnych opinii, władza kościelna, a w szczególności papieska²¹. Natomiast po Soborze pojawiła się opinia, przyjęta już obecnie w oficjalnych dokumentach Kościoła, że władza w zakonie „wywodzi się od Ducha Pańskiego w powiązaniu ze świętą hierarchią”²². W tym nowym ujęciu właściwym źródłem władzy w zakonie jest Bóg, który jest dawcą powołania i szczególnego charyzmatu danego instytutu. Związana z tymi darami władza jest jednakże udzielona w łączności (*in conexione*) z hierarchią, nadającą instytutowi kanoniczną erekcję i zatwierdzającą w sposób autentyczny jego misję. W tym sensie można mówić, że władza zakonna jest udzielona „poprzez” hierarchię, która ma też prawo regulować zakres i wykonywanie tej władzy²³.

Ta nowa interpretacja genezy władzy w zakonie potwierdziła potrzebę zachowania tożsamości, specyfiki i wewnętrznej autonomii instytutów zakonnych. Prostą zaś jej konsekwencją jest ogólne dowartościowanie władzy kapituły generalnej jako najwyższego reprezentanta całego instytutu, odpowiedzialnego za jego stałą odnowę, za pielęgnowanie jego charyzmatu, misji, charakteru i tradycji.

Ze względu na naturę władzy kapituły generalne wszystkich instytutów posiadają władzę zwierzchnią (*potestas dominativa*), czyli prawo za-

²⁰ Van den Broeck, jw. s. 498-499. Niektórzy autorzy uznają osobowość moralną kapituły odrębną od osobowości zakonu; zob. Levis, s. 5.

²¹ M. Craisson. *Les communautés religieuses a vœux simples*. Paris 1869 c. IV n. 86, 88.

²² S. Congr. pro Religiosis, S. Congr. pro Episcopis. *Notae directivae „Mutuae relationes”* z 14 V 1978 nr 13. AAS 70: 1978 s. 481.

²³ A. Montan. *Gli istituti di vita consacrata*. W: *Il diritto nel mistero della Chiesa*, t. 2 Roma 1981 s. 506-508.

rzządzania członkami instytutu zgodnie z jego celem. Kapituły instytutów kleryckich wyjętych posiadają ponadto władzę jurysdykcyjną, czyli publiczną władzę rządzenia wiernymi zgodnie z celem Kościoła²⁴. Tendencje uwidocznione w posoborowym prawodawstwie oraz projekt przyszłego kodeksu wskazują, że w nowym prawie zakres instytutów z władzą jurysdykcyjną ulegnie znacznemu poszerzeniu. Władzę tę będą bowiem posiadali przełożeni i kapituły wszystkich instytutów kleryckich na prawie papieskim²⁵.

Swą zwyczajną władzę jurysdykcyjną kapituły generalne mogą wykonywać zgodnie z konstytucjami w zakresie zewnętrznym i wewnętrznym, w dziedzinie ustawodawczej, sądowniczej oraz wykonawczej (administracyjnej i karnej)²⁶.

Władza zwierzchnia kapituły ma również, jak się to dziś powszechnie podkreśla, charakter publiczny, gdyż instytuty są w Kościele stowarzyszeniami publicznymi²⁷. Na podstawie tej władzy kapituła spełnia funkcje zewnętrznie podobne do funkcji kapituły z władzą jurysdykcyjną. I tak w dziedzinie władzy normatywnej (pojęcie szersze od pojęcia władzy ustawodawczej) może ona wydawać nakazy i zarządzenia ogólne podobne do przepisów prawnych wydanych na mocy władzy ustawodawczej. Mogą to być różnego rodzaju normy wykonawcze do konstytucji, wydane w formie dyrektorów, statutów, czy regulaminów. Akty te kapituła może wydać na sposób prawa i stąd mogą one mieć charakter stały, a nie tylko przejściowy — do następnej kapituły²⁸.

Ponadto kapituła z władzą zwierzchnią może podejmować inne decyzje związane z zarządaniem instytutu, a których wymaga dobro danej społeczności, włącznie ze stosowaniem pokut i środków karnych.

c) *Kompetencje kapituły*

Mówiąc najogólniej i od strony raczej negatywnej kompetencje kapituły generalnej są ograniczone prawem Bożym, powszechnym prawem kościelnym oraz celem instytutu zakonnego. W ujęciu pozytywnym, także ogólnym, kompetencje te określa cel i zadania kapituły.

W prawodawstwie posoborowym cel kapituły generalnej, którym jest załatwianie najważniejszych spraw instytutu, został znacznie poszerzony.

²⁴ Kan. 501 § 1.

²⁵ Schema CIC, can. 131 § 1.

²⁶ Levis, jw. s. 53-65.

²⁷ J. Bar. *Prawo zakonne po Soborze Watykańskim II*. Warszawa 1977 s. 92.

²⁸ B. Frison. *The Challenge of Change. Renewal of structures of Government in Religious Institutes*. „*Studia canonica*” 1: 1967 s. 228-229.

O ile bowiem dawniej wskazywano w nim tylko dwa główne zadania: wybór przełożonego oraz załatwianie innych spraw zakonu, o tyle w prawodawstwie posoborowym wyłoniło się tych zadań kilka. Projekt nowego kodeksu w kan. 557 § 1 wylicza ich pięć.

Jako pierwsze zadanie kapituły prawodawca uznaje strzeżenie charyzmatu instytutu, czyli pielęgnowanie szczególnego daru nadprzyrodzonego, którego Bóg udzielił założycielowi, a przez niego całemu instytutowi. Wraz ze specyficzną misją i zdrowymi tradycjami charyzmat ten stanowi dziedzictwo każdego instytutu zakonnego, a równocześnie zapewnia instytutowi jego tożsamość i wierność powołaniu²⁹.

Drugim zadaniem kapituły jest przystosowana odnowa, która „nie może dokonać się raz na zawsze, ale trzeba ją kontynuować w sposób ciągły poprzez [...] zapobiegliwość kapituł i przełożonych”³⁰. W zadaniu tym występują dwa elementy: odnowa i adaptacja. Ta pierwsza polega na zmianie rzeczywistości zakonnej duchowo i wertykalnie poprzez powrót do źródeł życia zakonnego i gorliwości apostołskiej w Kościele. Adaptacja zaś modyfikuje rzeczywistość zakonną kulturowo i horyzontalnie poprzez harmonizowanie życia i działalności instytutu z wymogami miejsca i czasu. W realizowaniu tego zadania kapituła winna wspomniane elementy ściśle ze sobą powiązać na podstawie zasad, które określił Sobór i prawodawstwo posoborowe³¹.

Kolejnym zadaniem kapituły jest wybór przełożonego generalnego i jego rady. Praktyczną doniosłość tego zadania podkreśla fakt, że konkretna kapituła może być zwołana wyłącznie w tym celu. Zasady i sposób wyborów przełożonego określa prawo powszechne i konstytucje poszczególnego instytutu zakonnego.

Dalszym zadaniem kapituły generalnej jest załatwianie spraw wielkiej wagi dla instytutu. W zależności od sytuacji i potrzeb kapituła może zajmować się sprawami życia, dyscypliny, organizacji i zarządzania instytutem lub jego częścią, problemami formacji zakonnej, działalnością apostołską, czy administracją majątku. Po Soborze podkreśla się jednak, że przedmiotem obrad kapituły generalnej winny być tylko sprawy wielkiej wagi (*maiora negotia*). Zadaniem kapituły jest bowiem animacja życia i programowanie działalności instytutu, nie zaś wyřęczenie czy dublowanie roli przełożonych, kapituł prowincjalnych i lokalnych oraz

²⁹ Dekret *Perfectae caritatis* nr 2 b; Schema CIC, can. 557 § 1; E. G a m b a r i. *Guide pratique pour la renovation des instituts religieux*, T. 1. Paris 1968 s. 25, 172, 185.

³⁰ ES, II nr 19.

³¹ Dekret *Perfectae caritatis* nr 4; ES II, nr 15-18; Schema CIC, can. 557 § 1; G a m b a r i, jw. s. 43-69, 167-178.

wyspecjalizowanych instytucji zakonnych w rozwiązywaniu praktycznych problemów zarządzania i administracji ³².

Ostatnim zadaniem kapituły generalnej jest wydawanie norm, stanowiących środek zabezpieczenia najważniejszych decyzji kapituły ³³. Po Soborze funkcja normatywna kapituły wzrosła z racji dowartościowania w Kościele partykularnego prawodawstwa instytutów. Z tej racji kapituła specjalna, a za jej postanowieniem również dwie następne kapituły zwyczajne mogły zmieniać przepisy konstytucji. Było to jednakże uprawnienie specjalne, delegowane przez papieża ³⁴. W zwykłej sytuacji kapituła generalna nie może zmieniać przepisów konstytucji, a co najwyżej może ona proponować poprawki do nich, wymagające aprobaty Stolicy Apostolskiej. Działalność normatywna kapituły może być mimo to wielka, gdyż do jej kompetencji należy wydawanie różnego rodzaju „kodeksów” dodatkowych, uzupełniających konstytucje, a więc dyrektorii, statutów czy regulaminów ³⁵. Kapituła może także wydawać różnego rodzaju dekrety.

Przedstawione wyżej ogólne kompetencje kapituły generalnej specyfikują się w zależności od rodzaju i charakteru instytutu, a także od natury władzy jego przełożonych. Stąd szczegółowe kompetencje kapituły poszczególnego instytutu określają, z uwzględnieniem oczywiście norm prawa powszechnego, konstytucje danego instytutu. Projekt nowego kodeksu w kan. 557 § 2 stwierdza wprost, że „zakres władzy kapituły jest określony w konstytucjach”

Z zagadnieniem kompetencji wiąże się problem zadań konkretnej kapituły poszczególnego instytutu zakonnego. Otóż jej przedmiotem winny być wybrane sprawy należące do trzech podstawowych dziedzin życia instytutu: sposobu życia (*ratio vivendi*), sposobu modlitwy (*ratio orandi*) i sposobu działania (*ratio operandi*) ³⁶. Zgodnie z postanowieniami m.p. *Ecclesiae Sanctae* prawo określania zadań danej kapituły należy do rady generalnej, czyli do przełożonego generalnego i jego radnych, działających w tym szczególnym wypadku kolegialnie ³⁷. Przy podejmowaniu decyzji w tej sprawie rada generalna winna uwzględnić szeroką konsultację z całą społecznością instytutu, a zwłaszcza wziąć pod uwagę

³² ES, II nr 1; Schema CIC, can. 557 § 1; J. Gallen. *The General Chapter of affairs*. „Review for Religious” 33: 1974 s. 296-297.

³³ ES, II nr 1; Schema CIC, can. 557 § 1; Pironio. *Natura i cel kapituł* s. 2.

³⁴ ES, II nr 6, 8; I. Fuertes. *De competentia capitulo specialis*. „Commentarium pro Religiosis et Missionaris” 48: 1967 s. 260-267.

³⁵ Dekret *Perfectae caritatis* nr 4; ES, II nr 14; Schema CIC, can. 557 § 1; J. Rousseau. *Le Code fondamental des constitutions des instituts religieux*. „Studia canonica” 10: 1976 s. 199, 202-203.

³⁶ Por. Dekret *Perfectae caritatis* nr 3; Gambari, jw. s. 58.

³⁷ ES II nr 4, 7; Gambari, jw. s. 119, 120, 127.

wnioski przełożonych i kapituł prowincjalnych lub lokalnych oraz wyspecjalizowanych instytucji zakonnych³⁸. Według projektu nowego kodeksu konstytucje poszczególnego instytutu winny określić sposób konsultacji w tej sprawie³⁹.

3. ORGANIZACJA KAPITUŁY GENERALNEJ

a) Członkowie kapituły. Przewodniczący

Kapituła generalna jest organem kolegialnym wyrażającym ducha i wolę całego instytutu. Stąd powinna ona być nie tylko prawną, ale i faktyczną jego reprezentacją. Odzwierciedleniem zaś tego faktu winien być skład kapituły⁴⁰.

W kolegium kapitulnym występują dwie grupy członków: jedni *ex officio* reprezentują władzę zakonną oraz inne osoby wynaczone do kapituły samym prawem, drudzy zaś występują tam *ex delegatione* i reprezentują ogół członków danego instytutu⁴¹. Prawa wszystkich członków kapituły są oczywiście równe. Po Soborze zwraca się jednak uwagę, by liczba członków obu grup była proporcjonalnie zrównoważona. Zdaniem autorów zasada reprezentatywności kapituły byłaby naruszona w wypadku liczebnej przewagi członków tej pierwszej grupy. Również delegaci kapitulni, czyli członkowie z wyboru powinni proporcjonalnie odzwierciedlać ilość zakonników poszczególnych prowincji i społeczności lokalnych⁴².

Obowiązujące dotąd przepisy kodeksowe o wyborze członków kapituły mocno się zdezaktualizowały. Przyczyniło się do tego posoborowe prawo partykularne instytutów, które zawiera w tej dziedzinie dyscyplinę znacznie zmienioną i zróżnicowaną. W nowym prawie skład kapituły będą określały wyłącznie konstytucje zakonne⁴³, ale procedura wyboru delegatów kapitulnych będzie w głównej mierze oparta na ogólnych normach o wyborach, a tylko częściowo może być regulowana prawem partykularnym⁴⁴.

Z dotychczas obowiązującego prawa wynika, że członkiem kapituły z głosem czynnym może zostać profes wieczysty, choć konstytucje mogą

³⁸ Dekret *Perfectae caritatis* nr 4; ES, II nr 4.

³⁹ Schema CIC, can. 557 § 3.

⁴⁰ ES, II nr 18; F. Bogdan. *Prawo instytutów życia konsekrowanego*. Poznań—Warszawa 1977 s. 58.

⁴¹ Van den Broeck, jw. s. 502-503, 519.

⁴² Montan, jw. s. 524-525; Bogdan, jw. s. 58-61.

⁴³ Schema CIC, can. 557 § 2.

⁴⁴ Tamże can. 161-176.

udzielić tego prawa również profesom czasowym⁴⁵. Na ogół dopuszczanie tych drugich profesów do udziału w kapitule uważa się za rozwiązanie mniej odpowiednie.

Po Soborze Watykańskim II dopuszcza się do udziału w kapitule ekspertów, obsługę techniczną, obserwatorów i gości honorowych. Na wniosek przewodniczącego kapituła może dokooptować przynajmniej niektóre z tych osób do swego kolegium w charakterze członków z głosem doradczym bądź nawet decydującym. W przeciwnym wypadku osoby te nie należą do kapituły, a są jedynie przy niej akredytowane⁴⁶.

Z urzędu członkiem kapituł jest przede wszystkim przełożony generalny, którego pozycję w kolegium kapitulnym określa się jako *primus inter pares*. Z przepisów prawa wynika, że jemu z zasady przysługuje prawo przewodniczenia kapitule⁴⁷. Tylko w kapitułach wyborczych w instytutach żeńskich przewodniczącym jest biskup lub jego delegat, bądź też — w pewnych wypadkach — przełożony zakonu męskiego⁴⁸. Pojawiające się po Soborze tendencje, aby przewodnictwo kapitulne przekazywać w ręce zwykłych członków, tzw. moderatorów, kryje w sobie niebezpieczeństwo pomniejszenia roli przełożonego w instytucie i nie wykorzystania walorów jego urzędu. Przełożony bowiem najlepiej zna sprawy instytutu oraz jest uznanym autorytetem instytutu i znakiem jego jedności. Dlatego raczej wyjątkowo i tylko z inicjatywy przełożonego kierownictwo niektórymi sesjami kapituła winna powierzyć jakiemuś moderatorowi.

b) Komisje kapitulne

Dla właściwego przygotowania kapituły specjalnej m.p. *Ecclesiae Sanctae* polecało, by rada generalna utworzyła odpowiednie komisje⁴⁹. Po szczególne instytuty, wzorując się na organizacji Soboru Watykańskiego II, wprowadziły praktykę, określoną zwykle prawem partykularnym, tworzenia komisji, które w zależności od etapu prac związanych z kapitułą nazywa się: przedkapitulnymi, kapitulnymi i międzykapitulnymi. Pierwsze i ostatnie są roboczymi organami rady generalnej, natomiast te drugie są oficjalnymi organami, także roboczymi, kapituły.

Ilość, skład, zakres obowiązków oraz sposób funkcjonowania komisji określa prawodawstwo partykularne instytutów. Najczęściej tworzy się następujące komisje: główną czyli koordynacyjną, życia zakonnego i mo-

⁴⁵ Kan. 578, 3°.

⁴⁶ Van den Broeck, jw. s. 504.

⁴⁷ Kan. 506 § 1 łącznie z kan. 162; Montan, jw. s. 502.

⁴⁸ Kan. 506 § 2-4.

⁴⁹ ES II nr 4.

dlitwy, ślubów, liturgii, formacji, zarządu instytutem, apostołstwa oraz administracji majątkiem. Niektóre z nich mogą mieć do pomocy podkomisje⁵⁰.

W skład każdej z komisji powinno wejść po kilku zakonników, z których przynajmniej część, zwłaszcza przewodniczący, powinna być członkami kapituły. Nie tylko w okresie przedkapitulnym, ale i podczas kapituły w pracach komisji mogą brać udział eksperci spoza gremium kapitulnego.

Zadaniem komisji przed kapitułą jest prowadzenie szerokiej akcji konsultatywnej w instytucie, głównie poprzez kwestionariusze i ankiety, studium nadesłanych wniosków i postulatów, pogłębienie doktrynalne zleconych zagadnień oraz opracowanie roboczych dokumentów, które mają stać się przedmiotem obrad kapituły. W czasie kapituły komisje naświetlają dyskutowane zagadnienia i przygotowują ostateczne wersje dokumentów kapitulnych. Wreszcie po kapitule komisje te istnieją zwykle nadal, stając się organami konsultacyjnymi dla przełożonego generalnego i jego rady, najczęściej podczas różnych konferencji i zebrań.

c) *Miejsce i czas odbywania kapituły*

Zgodnie z przepisem kan. 162 § 1 przełożony generalny lub jego prawny zastępca w urzędowym liście konwokacyjnym winien powiadomić wszystkich członków kapituły o dokładnym miejscu i czasie odbywania kapituły. Zwykle miejscem odbywania kapituły generalnej jest dom stałej rezydencji przełożonego instytutu.

Czasowe kadencje kapituł zwyczajnych określają konstytucje poszczególnego instytutu. Zazwyczaj wynoszą one od 4 do 12 lat. Zdaniem niektórych autorów zwoływanie kapituł rzadziej niż co 6 lat jest niewystarczające⁵¹. Inni natomiast są zwolennikami dłuższych kadencji. Nie bez racji sądzą oni, że częste kapituły mnożą uchwały, a nie pozostawiają czasu na ich realizację⁵². Kapituła jest przy tym wydarzeniem, które poważnie absorbuje czas oraz duchowe i materialne siły instytutu. Jej głównym zadaniem jest zresztą, jak już wspomniano, wytyczanie kierunków rozwoju i działalności instytutu na przyszłość, a nie rozwiązywanie doraźnych problemów. Ta druga sprawa należy do przełożonych oraz ich organów wykonawczych i konsultatywnych. Ponadto, w wypadku konieczności w okresie pomiędzy kapitułami zwyczajnymi istnieje

⁵⁰ I. Torres. *Capitulum generale speciale Congregationis Missionariorum Filiarum Immaculati Cordis B. M. V.* „Commentarium pro Religiosis et Missionariis” 49: 1968 s. 49-50; Gambari, jw. s. 114.

⁵¹ Bogdan, jw. s. 57.

⁵² J. Beyer. *Le droit capitulaire.* „L'Année Canonique” 22: 1978 s. 65-66.

możliwość zwołania, bez potrzeby uzyskania pozwolenia Stolicy Apostolskiej, kapituły nadzwyczajnej, której przedmiotem mogą być również wybory i załatwianie innych spraw instytutu.

Zgodnie z m.p. *Ecclesiae Sanctae* kapitułę specjalną można było podzielić na 2 sesje, z tym że przerwa pomiędzy nimi nie powinna w zasadzie trwać dłużej niż rok⁵³. Odtąd upowszechniła się praktyka odbywania kapituł podczas jednej, dwóch, a nawet trzech sesji, co umożliwia pogłębienie i lepsze przekonsultowanie trudniejszych problemów. Jednakże zbyt długie przeciąganie sesji i całej kapituły jest z wielu względów mało odpowiednie.

4. PRZEBIEG KAPITUŁY

W okresie posoborowym instytuty zmieniły częściowo dotychczasowe przepisy proceduralne dotyczące wyborów, a zwłaszcza — co należy podkreślić — gruntownie zreformowały sposób przebiegu kapituły spraw. Zadecydowało o tym szersze pojmowanie kapituły. W ścisłym i formalnym znaczeniu pozostaje ona nadal prawnie ustanowionym zebraniem zakonników, trwającym od momentu jego ukonstytuowania się do jego zakończenia, a więc z reguły kilka, czy kilkanaście dni. W szerokim jednakże znaczeniu jest ona dziełem całego instytutu, które rodzi się, rozwija i owocuje przez długi czas. W tak rozumianym dziele wyróżnia się trzy etapy kapituły: przygotowania, odbywania i wykonania.

a) Przygotowanie kapituły

Kodeks nie wspomina o przygotowaniu kapituły, a jedynie o jej zwołaniu (kan. 163). Natomiast m.p. *Ecclesiae Sanctae* mówi wprost o takim obowiązku, nakładając go na radę generalną, czyli przełożonego generalnego i jego radnych, działających kolegialnie⁵⁴. W instytutach zakonnych przyjęto i zastosowano ten przepis nie tylko w odniesieniu do kapituł specjalnych, lecz także do wszystkich innych. Praktyka dowodzi bowiem, że owocność kapituły jest wprost proporcjonalna do jej przygotowania⁵⁵.

W przygotowaniu, które winno trwać minimum 1 rok, wyróżnia się fazę przygotowania dalszego i bliższego. Celem pierwszego jest „przygotowanie ducha kapituły” przy udziale całej społeczności danego instytutu. Dokonuje się zaś ono w płaszczyźnie duchowej (modlitwa), doktry-

⁵³ ES II nr 3.

⁵⁴ Tamże nr 4.

⁵⁵ Pironio. *Natura i cel kapituł* s. 4.

nalnej (wykłady, konferencje) i pastoralnej (nabożeństwa, spotkania)⁵⁶. Przygotowanie bliższe dotyczy bezpośrednio pracy organizacyjnej związanej z kapitułą. Składają się na nie: list okólny przełożonego inaugurujący przygotowania, ustanowienie komisji przygotowawczych, praca konsultacyjna w instytucie, określenie zadań danej kapituły, opracowanie materiałów dla obrad kapituły oraz wybory delegatów kapitulnych. Jedną z form przygotowania kapituły generalnej mogą być wcześniej odbywane kapituły lokalne i prowincjalne⁵⁷.

b) *Odbywanie kapituły*

Korzystając z wzorca działania kolegialnego, jakiego dostarczył Sobór Watykański II, poszczególne instytuty wypracowały własne regulaminy pracy kapitulnej. Występuje w nich zwykle jakaś celebracja liturgiczna i modlitwa, a w ramach właściwych obrad dominują 3 elementy: sprawozdania, rozważania połączone z dyskusją oraz podejmowanie decyzji.

Ten pierwszy element traktuje się obecnie jako jedynie rozeznanie *status quo* instytutu w celu szukania pozytywnych rozwiązań na przyszłość. Nie jest on natomiast, przynajmniej z zasady, narzędziem kontroli przełożonych, gdyż funkcję tę przejmują obecnie: stała komunikacja przełożonych, rozwinięta informacja, wizytacje, konferencje robocze oraz stały dialog przełożonych z podwładnymi⁵⁸.

Drugim elementem obrad są rozważania i dyskusje. Dla ich pogłębienia i nadania właściwego kierunku niezbędne są: kierownictwo moderatora oraz wszechstronnie ujęte relacje przedstawicieli odpowiednich komisji i ekspertów. Wspólnotowy charakter kapituły wymaga, aby w każdej kwestii dać możliwość wypowiedzenia się wszystkim zgłaszającym się do dyskusji⁵⁹.

We wszystkich ważniejszych sprawach kapituła powinna podjąć oficjalne decyzje, które mają być zakomunikowane całemu instytutowi. Decyzje zaś winny być podejmowane wspólnie drogą głosowania. Zazwyczaj wystarcza do tego większość głosów bezwzględna, a tylko wyjątkowo, np. przy zmianach konstytucji, wymagana jest większość kwalifikowana (dwie trzecie głosów)⁶⁰.

Za naczelną zasadę obrad kapitulnych należy uznać szukanie większego dobra Kościoła i instytutu. Same obrady winny odbywać się w sposób zgodny z celem i charakterem danego instytutu. Sprzecznym

⁵⁶ ES II nr 2; Gambari, s. 105.

⁵⁷ ES II nr 4; Gambari, jw. s. 106-112; Torres, jw. s. 48-50.

⁵⁸ Frison, jw. s. 240-241.

⁵⁹ Beyer. *Le droit capitulaire*, jw. s. 68.

⁶⁰ Kan. 101 § 1; Gambari, jw. s. 127-128.

z duchem każdego instytutu jest tworzenie „stronnictw”, grup nacisku, czy narzucenia woli przez mniejszość. Właściwy klimat kapituły stwarza duch braterstwa i miłości, refleksja, modlitwa, porządek, spokój i dyskrekcja ⁶¹.

c) Wykonanie uchwał kapituły

M.p. *Ecclesiae Sanctae* upoważniło radę generalną poszczególnego instytutu do kontynuowania eksperymentów w dziedzinie zmian konstytucji zakonnych w okresie pomiędzy kapitułą specjalną a najbliższą kapitułą zwyczajną ⁶². To specjalne i tymczasowe uprawnienie przyczyniło się do ogólnego dowartościowania okresu pokapitulnego i podkreślenia roli wspomnianej rady, zwanej niekiedy „małą kapitułą” w realizowaniu uchwał kapituły.

W instytutach zwrócono odtąd uwagę, że kapituła nie owocuje wyłącznie poprzez swoje obrady i wydane dokumenty. Podobnie jak to jest z Soborem, tak i jej potrzebny jest dłuższy okres przekazania całemu instytutowi „doświadczeń kapituły” oraz wprowadzenie w życie jej uchwał ⁶³.

Zadaniem rady generalnej jest odpowiednie zaplanowanie pracy pokapitulnej i określenie sposobów jej realizacji. Wśród środków, które służą realizacji uchwał kapituły należy wymienić: listy okólne przełożonego generalnego, spotkania przełożonych z członkami instytutu, konferencje, wykłady, komentarze, szczegółowe zarządzenia wykonawcze oraz sprawozdania.

Z powyższych rozważań wynika praktyczny wniosek o potrzebie określenia przez poszczególne instytuty własnego prawa kapitulnego, dzięki któremu można lepiej realizować cele kapituły, a równocześnie uniknąć nieporządku, wszelkich niejasności i wątpliwości. Najważniejsze postanowienia tego prawa określające: władzę, kompetencje, skład osobowy, zasady wyboru członków oraz czas odbywania kapituł winny zawierać się w konstytucjach. Natomiast szczegółowe przepisy wykonawcze dotyczące organizacji kapituły, zwłaszcza składu i zasad pracy jej komisji oraz przebiegu i funkcjonowania kapituły powinny być ujęte w specjalnym dyrektorium, statucie lub regulaminie.

⁶¹ Schema CIC, can 559 § 2; Gallen, jw. s. 300.

⁶² ES II nr 7.

⁶³ Pironio. *Natura i cel kapituł* s. 10-11.

GENERALKAPITEL DER ORDENSINSTITUTE NACH DEM VATICANUM II

Zusammenfassung

Generalkapitel, oder rechtlich festgesetzte Versammlung der Mönche zur Erledigung der Institutangelegenheiten in der Ganzheit oder nur in seinem Teil, ist sehr alte Institution. Ihre Entwicklung verursachten große Orden im Mittelalter. Das Recht erklärte das Kapitel als Subjekt der höchsten Macht im Ordensinstitut, doch weihte es ihm nicht viel Aufmerksamkeit. Erst das Vaticanum II und das Nachkonzilrecht gab den ersten Anstoß zu neuer Etappe der Kapitelentwicklung. Von da anerkennt man Generalkapitel als prinzipielles Werk der angepaßten Erneuerung der Ordensinstitute.

Nachkonziliarische Kapitelveränderungen betreffen theologisch vertieftes und rechtlich erweitertes Verstehen ihrer Natur, Quellen ihrer Rechte sowie Bereich ihrer Kompetenz. Es gibt folgende hauptsächliche Aufgaben des Kapitels: Wahrnehmung des Charismats und Unterstützung der angepaßten Erneuerung des Instituts, Wahl des Generalvorsitzenden, Erledigung aller wichtigen Institutsangelegenheiten sowie Ausgabe der normativen ausübenden Akten.

In einzelnen Ordensinstituten wurden die Organisationsstruktur ihrer Kapitel erneuert, indem sie sich nach der Konzilsorganisation bildeten. Man strebt danach, damit der Kapitelbestand die wirkliche Repräsentation der Kapitelgemeinschaft ausdrückte. Um besser zu wirken, bildet man auch verschiedene Kapitelkommissionen.

Kapitelerfolge werden von den Mitwirkungen der ganzen Institutsgemeinschaft abhängig. Man unterstreicht deswegen in der Kapiteelfunktionierung Bedürfnis seiner entsprechenden Vorbereitung, planmäßigen Abhaltung und sorgfältige Erledigung ihrer Beschlüsse. Ausführliche Vorschriften über Organisation, Kompetenz, Zeit und Weise des Kapitelstattfinden soll ein Partikularrecht eines einzelnen Instituts näher bestimmen.

Übersetzt von Jan Dmochowski